

Muuttuvat väitöskirjakäytännöt

Paul Fogelberg ja Aura Korppi-Tommola

Väitöskirjoista keskusteltiin vilkkaasti 1990-luvun alussa. Keskustelun viriämiseen oli useita syitä: väittelijöiden määrä oli nopeasti kasvamassa, tekstintuottamis- ja kirjapainotekniikka oli mullistunut ja tarjosi mahdollisuuksia uudenlaisiin ratkaisuihin. Lisäksi lama aiheutti taloudellisia huolia. Yliopistojen ja tieteellisten seurojen tehtävät ja velvoitteet väitöskirjojen suhteen asetettiin puntariin. Väittelijöiden keski-ikä todettiin huolestuttavan korkeaksi, erityisesti naisilla. Naisten osuus väitelleistä oli vielä 1990-luvun alussa kovin pieni (nythän väittelijöiden joukossa on lähes yhtä paljon naisia kuin miehiä). Usein todettiin lisäksi, että väitöskirja on liian monelle elämäntyö eikä ponnahduslauta työuralla. Joku sanoi, että väitöskirja pitäisi siirtää jalustalta keittiöpaikalle. Kirjastoista kuului huokauksia: monet kirjastonhoitajat pitivät väitöskirjoja kirjastojen painolastina. Useat tieteelliset seurat käyttivät Suomen Akatemian mielestä liian suuren osan valtionavustuksistaan väitöskirjojen julkaisemiseen, mutta tässä suhteessa monet seurat olivat sidoksissa vakiintuneisiin käytäntöihin.

Jo paljon ennen 1990-lukua oli tapahtunut huomattava muutos, kun artikkeliväitöskirjat tulivat mahdollisiksi. Kansainvälistyminen aiheutti vertailuja Suomen ja muiden maiden väitöskirjakäytäntöjen välillä. Anglosaksisen käytännön mukaan tohtoriksi tullaan käsikirjoituksella, jota tekijä sitten halutessaan muokkaa julkaistavaksi. Näissä maissaahan ei ole julkista väitöstilaisuutta. Ranskassa taas muodollinen kynnys on varsin korkea ja siellä suositaan julkaistuja tiiliskiviväitöskirjoja. Saksassa väitöskirja saattaa olla melko vaatimaton, mutta akateemiselle uralle erikoistuvilta vaaditaan lisäksi ns. habilitaatiöväitöskirja. Ruotsissa alennettiin väittelykynnystä tutkijakoulutuksen uudistamisen yhteydessä vuonna 1969. Tämän jälkeen ruotsalaisten väitöskirjojen taso on vaihdellut siten, että osa niistä vastaa lähinnä suomalaista lisensoitettutkimusta.

Keskustelun innoittamana vasta perustettu Suomen tiedekustantajien liitto järjesti toukokuussa 1994 Tiedekeskus Heureka-seminaarin, jonka nimeksi annettiin *Dissertatio renovanda?* ja teemaksi: "Missä vaiheessa, missä muodossa ja miten väitöskirja tulee julkaista ja kuka sen kustantaa?". Tässä seminaarissa esitettiin, että opinnäytteenä voisi toimia muunlainen versio kuin perinteinen painate ja että tutkimuksen varsinainen julkaiseminen voisi tapahtua väittelyn jälkeen. Tekijä voisi tällöin saamansa palautteen pohjalta muokata työtään, karistaa siitä turhat opinnäytemäisyydet ja tarjota sitä julkaistavaksi aivan tavallisena kirjoituksena. Verkkajulkaiseminen ei ollut varsinaisesti esillä, vaan tilaisuudessa viitattiin epämääräisesti "sähköiseen julkaisemiseen" tulevaisuuden menetelmänä.

Opetusministeriö asetti helmikuussa 1995 työryhmän, jonka tehtävänä oli "valmistella korkeakouluille tarkoitettujen suositusten väitöskirjojen julkaisemismenettelyn uudistamiseksi. Työryhmän ehdotusten tavoitteena tulee olla, että väittely voi tapahtua ilman väitöskirjan julkaisemista painattuna." Ripeästi toiminut työryhmä jätti kaksi kuukautta myöhemmin suosituksensa. Keskeiset ehdotukset olivat hyvin samankaltaisia kuin *Dissertatio renovandassa* esitetyt ydinajatuksukset. Mietintö lähetettiin sitten lausunnonle ylipistoihin.

Näin jälkeenpäin tarkasteltuna työryhmän suositusten heikkoutena oli, ettei pystytty suositteluun yksiselitteistä väitöskirjatöiden tallennus- ja levittämistapaa, vaan tämä puoli jätettiin kunkin yliopiston harkittavaksi. Verkkajulkaiseminen oli silloin vielä niin uutta ja vakiintumatonta, että se esiintyi suosituksissa vain viittauksenomaisesti yhtenä vaihtoehtona. Jälkiviisaasti ajateltuna olisi voinut olla parempi, jos työryhmä olisi asetettu pari vuotta myöhemmin, sillä silloin olisi jo tiedetty enemmän sähköisestä julkaisemisesta. Toisaalta suositus kirvoitti yliopistoja asettamaan omat väitöskirjatöryhmiänsä, jotka keskittyivät muutaman vuoden aikana valtavasti kehittyneen tekniikan mahdollistamaan elektroniseen tallentamiseen ja levittämiseen. Väitöskirjan julkaisemista rinnakkain verkossa ja painattuna valmisteltiin Elektra-projektissa vuodesta 1997 alkaen. Tampereen yliopistoa voidaan pitää edelläkävijänä verkkoväitöskirjaprosessin kehittäjänä ja täsmentäjänä; siellä julkaistiin lokakuussa 1999 ensimmäinen verkkoväitöskirja. Nykyään useiden yliopistojen kirjastoissa on *Acta electronica* -julkaisusarja, jossa verkkoväitöskirjat julkaistaan. Missä tällaista sarjaa ei vielä ole, on mahdollista väitellä verkkojulkaisulla, joka on laitoksen kotisivuilla. Kaikkialla tarvitaan kuitenkin myös paperiversioita, joiden vaadittava määrä vaihtelee yliopistosta ja tiedekunnasta toiseen. Artikkeliväitöskirjoista verkossa julkaistaan vain yhteenveto. Verkossa väittelemisen tulee hyvin edulliseksi verrattuna painettuun kirjaan.

Kiinnostus väitöskirjan julkaisemiseen verkossa on suuri. Sitä todisti myös Tieteellisten seuran valtuuskunnan tammikuussa 2002 järjestämän seminaarin runsas osanottajakunta. Seminaarissa keskusteltiin useista ratkaisua vaativista kysymyksistä. Erityisesti kaivattiin tietoa siitä, miten kauan verkkojulkaisu on käytettävissä, miten ja minne se arkistoidaan. Keskustelua aiheutti myös verkkojulkaisun oletettu helppo plagiointi. Siitä oltiin kuitenkin sitä mieltä, että verkkojulkaisun luvaton kopiointi on nopeasti myös löydettävissä ja todistettavissa hakumenetelmillä.

Hämmästyttävää kehityksessä on se, ettei verkkojulkaisemisen joustavia mahdollisuuksia näytenä lainkaan käytetyn hyväksi. *Dissertatio renovandassa* esitetty ajatus, että väittelyssä käytettävä opinnäyte olisi esijulkaisu, jota tekijä väittelyn jälkeen voisi muokata varsinaiseksi julkaisuksi, ei ole toteutunut. Halutaan ilmeisesti pitää tiukasti kiinni siitä, että väitöskirjasta leviää mahdollisine virheineen kaikkineen vain se versio, joka on väitöstilaisuudessa

toiminut opinnäytteenä. Yhtä hyvin voitaisiin väitöstilaisuudessa tarkastettu versio haudata arkiston uumeniin ja tiedeyhteisön käyttöön tulisi - väittelijän niin halutessa - korjattu versio oli se sitten verkossa tai painomusteella paperilla. Tämä edistäisi tehokasta tiedeviestintää.

Kirjoittajista Paul Fogelberg on Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisukeskuksen johtokunnan puheenjohtaja ja Helsingin yliopiston maantieteen emeritusprofessori. Aura Korppi-Tommola on Tieteellisten seurain valtuuskunnan toiminnanjohtaja ja Suomen historian dosentti Tampereen yliopistossa.

